

telményeknek is megfelelő kivonata. Értelemzavaró sajtóhiba csak egy tűnt szemembe : 29 l. 18 s. Abl. Pl. c. h. : Acc. Pl.

ZAUNER könyve épen pontossága, józansága és világossága miatt rendkívül alkalmas nem csak kezdők számára kézikönyvvül, hanem arra is, hogy a nyelvészet más ágával foglalkozók belőle a román nyelvészet mai állásáról általános képet szerezzenek.

GOMBOCZ ZOLTÁN.

Kisebb közlések.

A határozóragok és a birtokos személyragok sorrendje tudvalevőleg nem mindig ugyanaz a magyarban. Nevezetesen, ha összevetjük a következőket : *alattam, belőled, melléje* ezekkel : *házamban, kertemből, lovamon*, azt látjuk, hogy míg az előbbieken a névszótóhoz közvetlenül a helyrag (-*tt*, -*ől*, -*e*) csatlakozott s csak azután a személyrag, addig az utóbbiakban a névszótóhoz a személyrag járult előbb s csak azután a határozórag.

Hasonló különbség észlelhető a votjában is, a hol például azt találjuk, hogy *uroboäniz* 'szekerével' (finnül : *raunullansa*), *inmästiz* 'egéből' (finnül : *taivaastansa*), *kışnoäniz* 'feleségével' (finnül : *vaimoinensa*) féle kifejezések ellenében, melyekben a határozórag ép úgy megelőzi a személyragot, mint a finnben, ezeknek a megfordítottja is előfordul, például : *šurmunizles* 'mostohaanyjától', *kışnoezli* 'feleségének', hol a ragok sorrendje ugyanaz, mint a megfelelő magyar kifejezésekben,

Ha az eseteket összevetjük, kevés eltéréssel arra az eredményre jutunk, hogy a következő sorrend : névszótó-határozórag-személyrag akkor áll, ha a határozórag már a finn-ugor alapnyelvben kimutatható, míg a másik sorrend : névszótó-személyrag-határozórag azon esetben, ha a határozórag a magyarnak (illetve votjának) különfejlődése korában keletkezett.

A vogulban csak az utóbbi sorrend járja : *äse-m-né* 'atyá-m-nak', *ämpäre-m-nél* 'két ebe-m-től'; ezt azonban pusztán analogiás alakulásnak tekinthetjük, mely szerint a régi határozóragok a később kialakult névutók módjára helyezkedtek el. Ha a birtokos személyragokat már a finn-ugor alapnyelvben megvoltaknak tesszük fel, ott csakis a következő sorrend állhatott : névszótó-határozórag-személyrag, úgy a hogy a finn, a lapp, a mordvín stb. általában (a magyar és a votják pedig legrégibb határozóragjainál) meg is őrizte.

Ebből pedig az következik, hogy volt a finn-ugor nyelvek alapnyelvének fejlődésében egy korszak, a mikor a személynév más genitivusa mint birtokosjelző a már határozóraggal ellátott főnév után állott értelmezőképen, míg a főnévi birtokos jelző megtartotta mindig a maga jelzői helyét a birtokszó előtt, a mint ezt az összes altaji nyelvekben ki lehet mutatni.

A mongol nyelv történetében ugyanez az eset a lehető legtisztábban észlelhető. A mongol irodalmi nyelvben ugyanis mind a főnévi, mind a névmási birtokosjelző genitivusban áll, a főnév genitivusa mindig a birtokszó előtt, a névmásé pedig előtte vagy utána: *χaγanu čikin inu elžigenü čikindür adali bülüge*: „a király füle számára füléhez vala hasonló” (hol *χaγanu* = finn: *kuninkaan*, *elžigenü* = finn: *aasin*, *čikin* finn = *korva*); ellenben *minu aχa* vagy *aχa minu*: „bátyám” (*minu* = finn: *minun*).

A mongol irodalmi nyelv birtokos személyragokat még nem ismer, míg a mai burjút-mongol nyelvjárásban már ily alakokat találunk: *naidaxadamüi* = [finn *toivoskellessani*, reménykedésben] (*naida-* = *toivoskele-*, *naidaxada* = *toivoskellessa*; *müi*, teljes alakjában: *müüi* = irod. mong. *minu*, finn *minun*).

Visszatérve a magyar nyelvre, a felvetett kérdésre vonatkozólag röviden a következőket mondhatjuk:

Míg azok a közös finn-ugor forrásból eredő határozóragok, melyek a személyragokkal való találkozásukkor az utóbbiakat megelőzik, sokkal régiebbek a személyragoknál, adig a *-be*, *-ben*, *-ből* (*belől*), *-hoz*, *-től*, *-ra* (*réa*), *-ról*, *-vel* stb. féle ragok ezeknél sokkal későbbi keletűek, s mint már rég ki van mutatva, eredetileg főnevek voltak, ellátva a primitív határozóragokkal, s személyragos formáik (*bennem* stb.) teljesen kiszorították a személynév másoknak ragos alakjait; mert bátran feltehetjük, hogy valamikor a magyar személynév másoknak is voltak olyanforma ragos alakjaik, mint a finn-ugor nyelvekben általában.

Használatuk eredetileg a névutókéhez lehetett hasonló, s eredetileg főnevek lévén, genitivussal állottak. A mai *házból*-féle alak eredetije tehát ilyenformán képzelhető: *ház* (genitivusban) + *bele* (inneres) + ablativus-rag.

A genitivusnak eredeti *-n* ragja már igen korán elveszett, s a főnév tiszta töve helyettesítette (v. ö. lpS. *päive pärne* „nap fia”, e h. *päiven pärne*). A genitivust helyettesítő és eredetileg magánhangzón végződő főnévtő azután megérte ugyanazt a változást, melyet a szintén ragtalanul nominativus gyanánt használt teljes tő megért: végső magánhangzója elveszett s a *köve*-, *hava*-, *háza*-, *hala*-, *álmo*-féle alakok helyébe *lő*, *hó*, *ház*, *hal*, *álom* lépett az idők folyamán.

Ez magyarázza meg nyilván azt is, hogy miért találjuk a primitív határozóragok előtt a teljes tövet: *köve-t*, *körö-n*, *közö-tt*, míg az újabbkeletű ragok előtt a rövidebbik *tő* áll: *kő-ből*, *ház-ban*, *köz-be*.

Hogy miért veszem fel az utóbbi ragok előtt eredetileg a genitívust, annak elég magyarázata van eme ragok főnévi alaprészében, továbbá abban, hogy személynévmással való viszonyításukkor személyragot kapnak.

Valószínűnek tartom azt is, hogy az olyan személy- és határozóragos alakokat mint *lovamra* szintén úgy kell felfognunk, hogy *lovam* eredetileg genitívus volt, még pedig olyformán, hogy a genitívus *-n* ragja az *-m* személyragot megelőzte (v. ö. finn *hevoseni* mint genitívus ebből: *hevosen-ni*).

Maga a viszonyítás módja szabta tehát meg az újképzésű viszonyragok helyét oly egymásutánban, mint a *lovamra* példájából látjuk.

Hogy az *-n* rag a tárgyraggal együtt idővel szintén a személyrag után került (*házamon*, *házamat*), az tisztán az analogia hatásának tulajdonítható, mint a vogul nyelv példája is mutatja.

PRÖHLE VILMOS

Szószármaztatások.

Keselyű (*keselő*, *kesel'ő*, *keselyew*, *kesselő*, *kessellő* NySz.); *kesej*, *kese* (*kesőt* Heves vm.): 1. ,sárgásfehér, fakó (ló, ökör)'; 2. ,fehérfoltos (májszínű és fehér, vörhenyeges, fehér-fekete — ló, ökör stb.)'; 3. ,fehér-körmű, alúl fehér lábú' (MTsz.) — v. ö. csag. قوجالاق (*kučalac*) ,der geier' (RADL. Wb. II. 1009.) قوجالاق (*kučalac*) ,milan; Weihe, Taubenstösser' (ZENK. 712 c. II.). A hangrendi eltérés mindenestre figyelemreméltó, de a különben való pontos alaki egyezés és a jelentés azonossága mellett nem teszi kétséssé a megfelelést. Az *š* ∞ *č* megfelelésre v. ö. *kos*, *bors*, stb. szavainkat.

BUDENZ, úgy látszik, a *keselyűt* és *kesely-t* (*kesej*) nem tartja egy ugyanazon szónak; legalább alaktanában (NyK. XX. 291.) a *kesely* véghangjában a deverbális *-l* névszóképző egy mellékalakját látja.

Szerintem ebben az esetben egyszerűen metaphorás átvitelrel van dolgunk. Feltevésünket csak megerősíti PAAL GYULA (Nyr. V. 515.) közlése, a ki KÖRÉSZ székelységi tájszavait rostálva megjegyzi, hogy *kesely* (KÖRÉSZ értelmezése szerint = ,feketés szőrű'), ,az olyan ló, szarvasmarha, sertés, mely sárga, fekete, pej, barna szőrű lévén egy vagy mind a négy lába végén fehér szőrrel fődött'. Világos, hogy bizonyos sasfajok fehér tollal fedett csüdje volt az átvitel alapja, s eredetileg a *kesely* szó nem vonatkozott az állat színére. Később általában a fehérfoltos lovat stb. nevezték *kesely-nek*.

Hasonló jelentésátvételeket minden nyelvből idézhetnénk, pl. *ráró*, ném. *rappe* (= *rabe*) stb.

A MTsz.-ban is a *kesely* cikkben a 3. pontot tenném az első helyre.

Kortuj: sövényház (Szolnok-Doboka m. MTsz.) < oláh. *cort*, *tente* (DAME. II. 292.) < tat. *kirtü*, karó- v. sövény-kerítés. (BÁL. 58.)

Pihlaja. FinnS. *pihlaja* [*pihlaa*, *pihlava*, *pihjala*] rönn | *pihlajalintu* sidensvans (bombycilla garrula) | *pihlajanmarja* rönnbär | *pihlajatar* (myth.) andenyf, som hade vård om rönnträdet | *pihlajikko*, *pihlajisto* samling af rönnar, rönnskog (LÖNNROT) | karj. *pihlaja* | olon. *pihlu* tő: *pihla-* | vepsz *pihl* tb. *pihläd* | vót *pihlaga* pihlajanmarja | ész. *pihlaka*, *pihlak*, *pihlik*; észTÉ. *pihl*, g. *pihla* (WIED.) pihla-puu | liv *pi'log* pihlaja (SETÄLÄ, ÄH. 253.). Az olyan hangmegfeleléseket tekintve, mint pl. finnS. *kihla* | vepsz *kehä*, *kihä* | vót *cihla* | ész. *kihl*, g. *kihla* < ó-skand. *gisl*; finnS. *kaihla*, *kaihila*, *kahila*; *kaisila*, *kaisla* | karj. *kažlá* | olon. *kažlá* < ó-sk. *geisl*, *geisli*, *gisli*, — finn alapelakul *pisla-ga-t tehetünk fel, a melynek végzete közös több fanév végzetével, pl. finnS. *hala-ja*, *hala-va* fűzfa; finnS. *kataja* gyalogfenyő.

A kifejtett közös finn *pisla alapelakkal pontosan egyezik mordvM. *pizel*, *pizäl*, E. *pizel'* fojtós berkenye; — M. *pizelks*, E. *pizel'-undo* berkenyefa (NyK. 5 : 216.). A képzésre nézve v. ö. *pästü* mogyoró: M. *pššks*, E. *pešks* mogyoró-bokor, *čivgä* kányafa-bogyó: *čivgiks* kányafa.

A megfelelő cseremisiz alakok: *pizle*, *pizle*, kőrifsa, eberesche [helytelen fordítás]; *pizle* fojtós berkenye; vogelkirschbaum; p.-kaik рябиновка (птица) | *pisilmä* (m.) *pézelmä* id. *pözle*, *pozlé* id. W.

Kétségtől eltekintve idetartozik osztjÉ. *pašar* beere der eberesche; *pasar-juž* eberesche (A.), *peđar* eberesche (NyK. 26 : 23.) | vogÉ. *pašär* id., *päšer-* == *päser-*, *pasar-juž* eberesche (A.) | T. *pisär* berkenyefa (M.). Az *l* ~ *r* hangmegfelelésre v. ö. or. похмель > vogT. *požmor* | kaz. tat. *kirtälä*- bekeríteni > vogL. (*laž-*) *külterti*. Nem lehet elválasztani az idézett alakoktól az egyező votják és zürjén alakokat sem: votj. *palež*, Kaz. *palež* vörös berkenye, barkócza; *paležän-nan* vörös berkenyével töltött pástétom; *palež-pu* Jel., Kaz. *palež-pu* vörös berkenyefa (sorbus aucuparia) | zürj. *pelyš*, p.-pu eberesche, vogelbeerbaum; *pelyša* von Eberesche, | *pelyša-in* mit ebereschen bestandener (W.).

Szorosan a zürj.és votj. alakokhoz csatlakoznak a török nyelvek adatai: csuv. *pileš* рябина (Z.) | kaz. tat. *miläs* id. (Bock.), *miläšlek* рябинникъ (Ostr.) | tob. tat. میاش میالاش *miläs* Bud. 2 : 744. рябина | kirc. *miläs* id. | alt. *pele* id. (Alt. gr. 100, 236.). Valószínűleg ide tartozik még mong. *moil* die wilde kirsche, traubelkirsche, aalkirsche (SCHMIDT 217. a.).

Ha az idézett alakok összetartozását elfogadjuk, már pedig a szoros hangalaki, s még szorosabb jelentésbeli egyezés mellett lehetetlen el nem fogadnunk, az egyes nyelvek alakjainak egymáshoz való viszonya szinte megfejthetetlen. Ősrokonságra ilyen jelentésű szónál nem gondolhatunk, átvételi viszonyt sem vehetünk fel; ennek ellentmond egyrészt a finn, másrészt az altaji török (s a mongol?), a melyekben mai tudásunk szerint török, illetve finn-ugor jövevényszavak nincsenek. Hátra volna még az a lehetőség, hogy mind a török, mind a finn-ugor nyelvek egy harmadik nyelvből vették át a «berkenye» elnevezését, azonban minden utánajárássom hiába volt, nem tudtam nyomra jutni. Az idézett alakok mindenesetre érdekesen bizonyítják, hogy egy ilyen egészen specialis jelentésű szó milyen óriási területen élhet, csaknem egyező jelentéssel és hangalakkal.

GOMBOCZ ZOLTÁN.

Keleti műveltségyszók.

Maszlag. CzF. meghatározása szerint 'akármiféle étel vagy ital, mely bódulást, részegséget, kábulást okoz'. Az európai nyelvek közül megvan az olaszban, hol *maslocco*-nak hangzik; az európai gyógyszerészetben pedig *massac*, *masloc*, *masase* nevek alatt ismeretes. Még a mi nyelvünkbeli alak áll legközelebb az arab *maslak* szóhoz, mely valószínűleg a spanyol nyelv közvetítésével terjedt el a többi európai nyelvekben is.*)

Alkermes (álkőrmös): 'festő-zöldő, vérfürt' (CzF.) az európai nyelvekben, hol *kermes* alakban is előfordul, szintén ilyen jelentéssel ismeretes. A szó eredete az arab *al kirmiz*-re vezethető vissza, mely kifejezés előrészében az *al* arab névelő van meg. A *kirmiz* szó *i* képzővel ellátva, *kirmizi*, *kirmizî*, a török nyelvekben pirosat jelent. Ez a képzős alak van meg egyébként az európai *cramoisi*, *carmesi*, *carmezin*, *chermisi* szókban, nemkülönbén a magyar *karmazsin*-ban is, mely az olasz (*carmosina*, *carmesino*) vagy a német nyelv révén (*carmoisin*) került hozzánk.

Razzia, vagy helyesebben *razia*, a portugál nyelvben *gazia*, *gaziva*-nak hangzik. E kifejezés újabbkori átvétele az algiri arab *ghazia* szónak, mely az algiri tájszólásban *razia*-nak hangzik. A szó katonai

---

*) A főbb adatokat a következő forrásokból merítettem: LITTRÉ: Dictionnaire de la langue française. Supplément par DEVIC; GRÖBER: Grundriss der romanischen Philologie I.; Glosario etimológico de las palabras españolas; LOUBENS: Recueil de mots français tirés des langues étrangères.

kirándulást, kirohanást jelent és alapalakja a *gazi* 'dicsőt, hőst' jelentő szóval azonos.

Ismeretlen (x). A matematikában *x*-szel szokták az ismeretlen jelölni. Ennek eredete szintén az arab nyelvre vezethető vissza, melynek az *algebra*, *zero*, stb. szokat is köszönhetjük. Az arab nyelvben *šej*, illetve *šaj* 'dolgot' (res) jelent. Ez a szó spanyol átírásban *xei*-nek hangzik, melynek *x* megrövidülése ment át az európai nyelvhasználatba.

Gyülep. A NySz. tanúsága szerint szirupot, nádmézzel összefőtt édességet jelent, v. ö. *rózsa-gyülep*, *viola-gyülep*.*) E szó azonosítható a spanyol *julepe*, olasz *giulebbe*, latin *julapium* szókkal, melyek viszont az arab-perzsa *žulab* vagy *gulab* alakokból fejthetők meg. A perzsa *gulab* a *gul* (rózsa) és *ab* (víz) összetételéből való, ebből az arab kiejtés *žulab*-ot csinált, mely az európai nyelvekben ismét a fentebbi alakokat öltötte.

Misédér (*misider*, *misidor*, *mizseder* MTsz.). A gyógyszerészeti műnyelvben előfordul még: *misador*, *mizsepor*, *misepor*, *mizere* alakokban is (Nyr. XVII. 130). Jelent szalmiáksót (sal ammoniacum, amm. chloratum). A *miseder-por* termés vérkő porát jelenti. E szó eredete az arab *an-nošadir* alakra vezethető vissza, melynek *an* előrésze az arab *al* névelő hasonulása (*al nošadir* helyett). Az európai (spanyol, portugál, olasz) nyelvekben *al misadre*, *al misadir*, *amizadir*, *anotasier*, *misadir*, *nestudar* alakokban van meg. A magyar alak a törökből is eredhet, a hol e szó *misadir*-nak hangzik és a névelő nélküli arab szónak az átvétele.**)

Puncs. Az európai nyelvekbe az angol *punch* révén jutott. Eredetének a perzsa *panž* (öt) szót tartják, mely angolos kiejtéssel jutott az európai nyelvekbe. E nevéhez, az ötöt jelentő *panž* szóhoz, a benne levő ötféle elem (tea, cukor, pálinka, citrom, fahéj) folytán jutott.

KÚNOS IGNÁCZ.

*) Erdélyben ma is él ez a szó: vö. a MTsz.-ban *jülep*, *málna-jülep*.

A szerk.

***) KRAUS (Etym. med. Lexicon) *misadir* arab alakot említ (l. Nyr. XVII. 131).

A szerk.

A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelenő

FOLYÓIRATOK:

Akadémiai Értesítő. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti *Szily Kálmán* főttkár. Tizenkettedik kötet. 1901. évfolyam.

A M. Tud. Akadémia üléseiről a tárgyalásokat jegyzőkönyvi alakban, az üléseken fölolvastott emlékbeszédeket, jelentéseket, bírálatokat, valamint az értekezések kivonatait (ha ugyan a kivonatozásra alkalmasak) külön cikkek során közli. Ismerteti az osztályértekezletek és állandó bizottságok tárgyalásait, kizselyelvén belőlük azokat, a melyek szélesebb köröket is érdekelhetnek. Az Akadémia kiadásában vagy az ő támogatásával megjelent munkák- és folyóiratokról tárgyas ismertetések közöl vagy az illető szerzők és szerkesztők, vagy más megbízható szakférfiak tollából. Megjelenik minden hó 15-én. Évi előfizetési ára 6 kor. Az «Akadémiai Értesítő»-t díjtalanul és bérmentve kapják: az Akadémia minden rendű beltagjai, alapítványtevői s a Könyvkiadó Vállalat pártoló tagjai. Az I—XI. kötet még néhány példányban rendelkezésre áll. Egy-egy kötet ára 6 kor.; a Könyvkiadó Vállalat új aláíróinak 4 kor. 50 fill.

Archaeologiai Értesítő. Új folyam. XXI. köt. A M. Tud. Akadémia arch. bizottságának és az orsz. régészeti s embertani társulatnak közlönye. Szerkeszti *Hampel József*.

Célja a hazai és külföldi archaeologiai és műtörténelmi mozzanatokot a közönséggel megismertetni, és kisebb archaeologiai s műtörténelmi cikkeket közölni. Megjelenik évenként öt füzetben, mindenkor hat nagy ívnyi tartalommal és számos képpel, február, április, június, október és december hónapok 15-ik napján. Bolti ára 12 korona; egyes füzetek ára 2 kor. 40 fill.

Athenaeum. Philosophiai és államtudományi folyóirat. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti dr. *Pauer Imre* osztály-titkár. Tizedik évfolyam.

Az «Athenaeum» a philosophia és államtudományok szakszerű művelését és tudományos irodalmi fejlesztését tűzi feladatául. Megjelen az Akadémia kiadásában évnegyedenként, évi 30—35 ívnyi tartalommal. Előfizetési ára 10 kor.

Irodalomtörténeti Közlemények. Tizenegyedik évfolyam. Szerkeszti *Szilády Áron*, a bizottság előadója.

E negyedenként megjelenő folyóirat a M. Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából bocsátatik közre s irodalomtörténeti tanulmányokat és adatokat közöl. Előfizetési ára egész évre 10 kor., egyes füzet ára 3 kor.

Mathematikai és Természettudományi Értesítő.
XIX. kötet. A M. Tud. Akadémia III. osztályának folyóirata. Szerkeszti *Kőnig Gyula* osztálytitkár.

A «Mathematikai és Természettudományi Értesítő» a M. Tud. Akadémia III. osztályának folyóirata, melyben az ülésein részletesen bemutatott vagy csak röviden bejelentett tudományos munkálatokat teszi közzé, föltéve, hogy a követelményeknek megfelelnek. Az Értesítőben csak oly közlemények foglalhatnak helyet, melyek az illető szaktudomány művelésében az elért eredmények vagy a használt módszerek tekintetében haladást jeleznek és irodalmi szempontból is kellő gonddal készültek. Terjedelem tekintetében az Akadémia rövid és szabatos fogalmazást kíván, melyben a dolgozat tudományos tartalmának megértésére szükséges részletek kellően kidomborodnak. Az Értesítő évi öt füzetben jelenik meg; a füzetek megjelenési határideje február, április, június, október és december hónapoknak mindenkor utolsó napja. Előfizetési ára egy-egy kötetnek 10 kor.

Nyelvtudományi Közlemények. Harminczegyedik kötet. A Magyar Tudományos Akadémia nyelvtudományi bizottságának megbízásából szerkeszti *Szinyei József*.

A tágabb értelemben vett magyar nyelvtudományt öleli fel, melynek feladatai a magyarral hason alkotású altáji nyelveket behatóan tanulmányozni s tudományosan feldolgozni, kiváló tekintettel arra, hogy a magyar nyelv tényeinek földerítésére vagyis tudományos megfejtésére szolgáljanak. Más, bár nem hason alkotású nyelveknek, a melyek a magyarral történelmileg érintkeztek, reá gyakorolt hatását feltűntetni. Megjelenik negyedévenként, még pedig márczius, június, szeptember és december elsején. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből áll s előfizetési ára 6 kor.

Történelmi Tár. Évnegyedes folyóirat. Új folyam. 1901. II. Kiadja a M. Tud. Akadémia történelmi bizottságának hozzájárulásával a Magyar Történelmi Társulat. Szerkeszti dr. *Komáromy András*.

A folyóirat ez új folyama a M. Tud. Akadémia történettudományi bizottságának nemcsak anyagi, hanem jelentékeny szellemi támogatásával is jelenik meg, a mennyiben a bizottság sok nevezetes hazai s a legnevezetesebb külföldi levéltárakból évtizedek óta gyűjtött és másolt magyar vonatkozású forrásanyagát a *Történelmi Tár* rendelkezésére bocsátotta, s ezzel valódi kincsházát nyitott meg a történetkutatók előtt, melynek kincsei eddig jóformán használatlanul heverték a bizottság kéziratárában.

Egy-egy füzet bolti ára 2 kor., az egész évfolyamé 8 kor.

Megrendelhetők

a M. Tud. Akadémia könyvkiadó-hivatalában

Budapesten, V. kerület, Akadémia-utca 2. szám.